

Nagy Balázs Péter

A LÁTHATÓ EMBER?

Szécsi Margit A trombitákat összesöprik című verseskötetének értelmezési lehetőségeiről

„Úgy éreztem, hogy a költői önkifejezésem szempontjából is elkerülhetetlen, hogy bemennem, mint elefánt a porcelánboltba, és egy jó hangos kuss-sal elnémítsam ezt a csipogást és madárnyelvet”¹ – fogalmazott Petri egy interjújában a közegről, a korról, ahonnan költői pályája elindult. Közhelyszámba menő tény, hogy a lírafordulat költői (élükön Petrivél) alapvetően fordultak szembe a korszakot leuraló nyelvszemlélettel, illetve ami tanulmányunk szempontjából kifejezetten lényeges: a költői szerepfelfogással. A hetvenes évek elejére tökéletesen kiépülő kultúrpolitika alapvetően határozta meg a lírai én pozícióját az egyes alkotásokban. Közvetlenül a világháború után, szovjet mintára megszervezett „elvárás” a költőktől az olyan jellegű agitatív szövegek létrehozásában merült ki, amely a hatalom legitimációját segítette, erősítette meg az olvasóközönségben. A háború utáni időszakban ennek fő ideológusai Révay József és Lukács György voltak, akik sikeresen dolgozták ki és terjesztették mintául a költők elé a Petőfi–Ady–József Attila triász példáját, amelyben Petőfit a nép, Adyt a polgárság, József Attilát pedig a proletariátus hangjaként azonosították.² Ezen mintát örökül kapó Aczél György feladata tulajdonképpen ennek a mintának a fenntartása volt a szocialista ideológia alapján: „Amikor [...] mi a nagyobb alkotói szabadságról beszélünk, akkor ezen a szocialista művészet nagyobb mozgásterét és a szocializmus irányába ható művészi kezdeményezés nagyobb szabadságát értjük. [...] A kultúra szabadságának elve és gyakorlata azt is jelenti, hogy minden igazi tehetség, minden művészi érték megtalálhatja helyét szocialista kultúránkban.”³ Amit a fentebbi idézetben Petri kissé karcosan „csipogásként” és „madárnyelvként” említ,

1 PETRI György, *Szállóigévé lenni, az a legjobb dolog. Kérdező: Parti Nagy Lajos = Petri György Munkái III. Összegyűjtött interjúk*, szerk. RÉZ Pál – LAKATOS András – VÁRADY Szabolcs, Magvető, Budapest, 2005, 235.

2 Vö. LUKÁCS György, *Pártköltészet = Magyar irodalom – Magyar kultúra*, Gondolat, Budapest, 1970.

3 ACZÉL György, *Kulturális és ideológiai életünk néhány időszzerű kérdése = Eszméink erejével*, Kossuth, Budapest, 1970, 9–10.

tehát az a lírai beszédmód, amely egyedülként leuralta a magyar költészetet a jelzett időben, egyenesen vezethető le abból a kultúrpolitikai attitűdből, amely a lírai műalkotásban mindenekelőtt valamiféle ember-nemesítő instrumentális lehetőséget látott. Természetesen Sztálin halála és az '56-os forradalom után ez a fajta elvárás sokat konszolidálódott, ugyanakkor a támogatott líranyelv megmaradt ugyanabban a horizontban. Szécsi Margit egész költészetét (inkluzíve tárgyalt kötetét) nehéz a korabeli líranyelv vázlatos áttekintése nélkül érdemben interpretálni.

Ha a korszakban született szövegekre tekintünk, joggal tűnhet egyfajta homogén közegnek, hiszen az elfogadott lírában olyan körülhatárolt nyelvi „megkötések” működtek, amelyek eleve meghatározták a versek tematikáját és formai jegyeit egyaránt. Ilyen attribútum például a még Petőfitől áthagyományozott életkép műfaja, de természetesen átszűrve a szocialista ideológián. Ezek az életképek már kikerültek az ember és természet viszonyrendszeréből, és inkább az ember és társadalom paradigmájába kerültek, ahol a lírai én olyan entitásként van jelen, amely regisztrálni képes saját magán keresztül egész társadalmi rétegek megalégedését a fennálló rendszerrel. A másik tipikus témát a szerelem képezi, amelyet egyértelműen egy társadalmon kívüli keretben fogalmaz meg a lírai én, mintegy a kozmikusba transzformálva. A harmadik igen hangsúlyos vonulat a költői szerep *ars poeticus* megfogalmazása, amely lényegében az ötvenes évekből megörökölt célokat tartotta meg: az olvasóközönség erkölcsi és érzelmi fejlesztését.⁴ A költő szerepe tehát, ami az alkotás ontológiáját illeti, instrumentális síkon mozgott. E tematikus sajátosságokon túl lényeges eleme ennek a költői paradigmának a lírai én statikus pozíciója, hiszen a váteszszerep betöltéséhez elengedhetetlen, hogy a költeményben megszólaló én a lehető legközelebb álljon a biografikus szerzőhöz. Az imént vázolt markerek mindegyike megtalálható Szécsi Margit költészetében, *A trombitákat összesöprik* című kötetében pedig tulajdonképpen rendszerezve adja közre az e témákat feldolgozó költeményeit.

A kötet négy ciklusa (*Sisakban tulipán*, *A trombitákat összesöprik*, *Aranykor*, *A kivirágzott kéz*) olyan változásokat rögzít, amelyeket egyaránt lehet a személyes és a társadalmi élet paradigmájában értelmezni,

4 Vö. „A magyar költészet jövőjére, úgy tetszett, igent mondott a születő új társadalom. Az ország és az irodalom életében végbement szocialista fordulat erősen megnövelte az írott szó közeleti súlyát és hivatását. A költészet is a társadalmi tudat, a közgondolkodás formálásában kapott felelős szerepet, közvetve a szocialista építés cselekvő részese lett.” POMOGÁTS Béla, *Az újabb magyar irodalom 1945–1981*, Gondolat, Budapest, 1982, 76.

teljesítve a kor irodalmának elvárását. Érdemes idézni a kötet megjelenésével egy időben világot látott kritikákat, hiszen ezzel nem csupán Szécsi Margit költészetét, de a korra jellemző kulturális elvárásokat is megfigyelhetjük: „Nem érezzük jól magunkat. Nyugtalanok vagyunk, mert tudjuk, hogy ez a pillanat [...] nem csak Szécsi Margit életében jött el, hanem egy nagyobb, önmagát komolyan figyelő közösség életében, így a miénkben is. A pillanat szimbolikus, a versekben vállalt egyéni-költői sors reprezentatív, általános érvényű, anélkül, hogy elveszítené a személyesség hitelét, nagyszerű szuggesztivitását.”⁵ Jól látható, hogy Horgas Béla (a kötetben szereplő *Újév reggele felé* című verset idézve) kritikájának lelegején felmutatja azt, hogy milyen klasszikus elvárásoknak felel meg a kötet, hiszen a szubjektív tartalmon túl (annak rovására) a közösségi perspektívára nagyobb hangsúly kerül. Egy másik, szintén '66-os Nádor Tamás-kritikában olvasható: „A fényes szellők nemzedékének nagy magaradóbbenése ez: roppant bukások sem mentik fel a költőt a teljesség, a törvény kimondásának parancsától. S ha a lélek kaleidoszkópján kétség, áhítat, életöröm, halálvágy, idegenség, gyönyör kavargó vonzó és riasztó karneválban – a választottak sorsa: csodaként s mégis konkrét tárgyi mivoltában megélni s kimondani tényt, sejtelmet, látomást. Szécsi Margit kötete ezt a sokrétűséget hordozza.”⁶

A kötetet valóban jellemzi egyfajta „szociografikus” jelleg, hiszen nem egy szöveg lép fel azzal az igénnyel, hogy bemutassa egy-egy olyan társadalmi csoport mindennapi nehézségeit (például: *Mennyei fecskét, Kőborak voltak, Újév reggele elé, Kőbánya*), amelyeket Szécsi Margit közlelről tapasztalhatott meg, mint egy pestszentlőrinci munkáscsalád lánya. A biografikus szerző kidomborítása a recepció vissza-visszatérő eleme. Az életrajz azon sajátosságai, amelyek visszafejthetőek a versekből, újra és újra felbukkannak az értelmezések során. Az egyik ilyen jellemzően felmerülő történet a Devecseri Gáborral való találkozása az Új Idők szerkesztőségében, amelyet *Mesék, életemből* című önéletrajzi írásában elevenít meg: „Volt egy versem: Húszéves vagyok. Egyetemista társam annyit birizgált, vigyek már valahova verset. Ez pénzt is jelent. Addig eszembe sem jutott, pénzért írni, vagy pénzt kapni versért. Gondoltam, jól jön az. Volt akkor egy lap, az Új Idők. Odavittem a verset, el is fogadták rögtön. Fodor Józseffel beszéltem, és ott volt Devecseri

5 HORGAS Béla, *Szécsi Margit: A trombitákat összesöprik*, Kortárs 1966/12., 2003.

6 NÁDOR Tamás, *A trombitákat összesöprik. (Szécsi Margit verskötetéről)*, Új Írás 1966/3., 127.

Gábor is. Kérdezték, ki vagyok, elmondtam, s azt is, hogy nagyon sokat dolgozom és tanulok. Devecseri azt felelte: nem baj, a munka nemesít. Erre nagyon dühös lettem és odavágtam, hogy nem egészen úgy van ám, mert ha az ember 17 éves korától ennyit dolgozik, azt felőrli a munka, s nem ér rá gondolkodni se. Azt hiszem, nem értette meg, miről van szó.”⁷

Többek között ez az öntudatos, határozott nő képét keltő történet avatja Szécsi Margitot a „világ női vagányává”, ahogy azt a kötet egyik záróversében fogalmazza meg ars poeticus felhanggal: „Én, aki feltörtem a nyomorból, hogy Európát / elragadjam, én, a világ női vagánya, / zászlómat a legmagasabb tetőre tűzöm – gyere velem táncolni a halálba.”⁸ A kor- és élettársának, illetve a kötet illusztrációját elkészítő Nagy Lászlónak ajánlott versben tökéletesen megmutatkozik az, amit eddig is taglaltunk már: a lírai én hangja szinte egybeesik a biografikus szerzőével.⁹ A fentebb idézett szerkesztőségbeli vitát nem véletlenül idézi Kovács Panna sem esszéjében, hiszen Szécsi „vagányságában” olyan nőirodalmi perspektívák rejlenek, amelyek mind ez ideig talán kevésbé voltak láthatóak, ahogy Kovács maga is megjegyzi az idézett versrészletet értelmezve: „Mer sebezhetővé válni, ugyanakkor nem fél kiállni magáért. Versei olvasása közben megérthető, hogy erős, esetenként a maskulin minőséget felmutató szövegeket írni nem a férfiak privilégiuma, az irodalom pedig nem férfiszakma.”¹⁰ Ez a „maskulin” jelleg a kortárs kritikának is feltűnt, és szinte ezzel magyarázta a Szécsi-versek átütő erejét, monumentalitását.¹¹ A kötet néhány versében valóban meg-

7 Szécsi Margit, *Mesék, életemből* = Uő., *Tenger véled! Szécsi Margit prózai írásai*, Holnap, Budapest, 2008, 10–11.

8 Szécsi, *A kivirágzott kéz* = Uő., *A trombitákat összesöprik*, 132.

9 Bár nem *A trombitákat összesöprik*, hanem az 1972-es *Madaras mérleg* kapcsán az akkor még csak huszonkét esztendőes Kulcsár Szabó Ernő alábbi megállapítása nem csak gondolatmenetet támasztja alá, de igen élesen jellemzi a Szécsi-életműben megkonstruált lírai szubjektumot: „Mondottuk, hogy Szécsi Margit verseinek szinte kizárólagosan ő maga, a költő a hőse. Ez önmagában még nem speciális jellemzője egy autonóm költői világnak, hiszen, ha jól meggondoljuk, aligha van költő ez alól kivétel. Ha először mégis ez tűnik fel egy teljes kötetben – a magyarázatot a versekben kell keresnünk.” KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *Szécsi Margit: A Madaras Mérleg, Alföld 1972/11.*, 66.

10 Kovács Panna, *A világ női vagányáról – Gondolatok Szécsi Margit költészetéről* (<https://kortarsonline.hu/aktual/szecsi-margit.html>, utolsó hozzáférés: 2023. 05. 10.)

11 Vö. „De – jellegzetesen asszonyi szemlélet – másutt, rimbaudi groteskségű képen a »haláltáncot« is mit sem sejtő gyerekek járnak [...] Asszony-költő még nem káromkodott úgy a létezésért, mint Szécsi »Mi is« című versében.” NÁDOR, *I. m.*, 127, illetve: „Szécsi Margit hangja sokszínű, főfokozott érzelmektől fűtött (néha túlfűtött) hang, gyöngédséget, ritka ellágyulását és játékoságát is átiszövi valami elragadó, barbár erő. Mondatai tele vannak monumentális, sokszor kozmikus képekkel, tömör, a szürrealizmus és a népköltészet tájairól származó metaforákkal, meghökkenően »egyenes«, versben eddig szokatlan kifejezésekkel.” HORGAS, *I. m.*, 2004.

figyelhető némi elmozdulás a – majd Petri Györgynél és Oravecz Imrénél hangsúlyossá váló – köznyelvi megfogalmazások felé, de nyilván túlsúlyban van a konszolidált, megszokott lírai nyelv használata. Lényeges azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a kortárs recepció az efféle obszcén, durva megfogalmazásokat egyrészt szemérmesen elhallgatta, nem a konkrét fordulatokat, csak a versek címeit idézte, másrészt pedig valamiféle maszkulin jelleggel magyarázta, kitéüntetve Szécsit azzal, hogy szinte úgy ír, mint egy férfi. A maga kontextusában ez természetesen érthető argumentáció, ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Szécsi Margit lírája se nem maszkulin, se nem feminin, hanem konvencionális, amely nélkülöz bármiféle elhajlást a megszokott lírai fordulatoktól. Éppen ezért nehéz, szinte lehetetlen feladat, amire a már idézett Kovács Panna esszéjében vállalkozik, mégpedig az, hogy feminista perspektívát nyisson a Szécsi-líra interpretációjában, különösen úgy, ha érvelését olyan reflektálatlan szexizmussal átitott idézettel támasztja alá, mint Szokolczay Lajos megállapítása: „Ha József Attila gyémántkeménységű költészete az utóbbi időben ilyen-olyan okból többször is kikezdetett, hogyan tudná kivívni magának a megbecsülést az a »proletár-testvér« – a nő voltában is férfiköltészetet művelő –, aki mindenkor keményen szembement a naiv hit ábrándos hadoszlopaival.”¹²

Kemény Géza, az eddigi egyetlen Szécsi Margittal foglalkozó monográfia szerzője *A látható ember* című verset elemezve jut el azokra a következtetésekre, amelyeket már egy retrospektív, jóval megengedőbb perspektíva itat át, mint ami a kortárs értelmezéseket jellemezte. Kemény, azon túl, hogy megtartja a nagyon is betokosodott Szécsi-értelmezéseket,¹³ felkínál olyan lehetőségeket is, amelyek talán továbbvezethetik az értelmezések irányát. Ilyen például az, ahogyan Kemény kijátssza a hagyományos ars poeticus paradigmát, és helyébe a jungi szimbólumelméletet illeszti, ahogy írja is *A látható ember* kapcsán: „A költő-szerepnek ez a fajta megfogalmazása összekapcsolja az ősközösségi mágikus fogantatású költészetet a modern kor feltételezett, még meg sem teremtődő költő-szerepével. A jelenről, a jövőről való tudásunk gyanútlanabb, mint a múlt leszűrt tanulságokkal is alátámasztott ismerete. [...] Egy már részben megélt sors reflexeit énekli ki

12 SZOKOLCZAY Lajos, *Halálig szívverésben – Szécsi Margit költészetéről*, Hittel 2008/5., 63.

13 Vö.: OLASZ Sándor, *Külvárosi Antigoné. Szécsi Margit pályaképehez*, Alföld 1984/11., 60–66.; VASY Géza, *Szécsi Margit költői világa*, Tiszatáj 1975/4., 82–85.

a vers, miközben az épp most megtestesülőnek s a még csak leendőnek általa is alakított mezsgyéjén lépdél.”¹⁴ Ez az interpretációs lehetőség a Szécsi-lírárt olyan univerzális paradigmába integrálja, amelyre talán maga ez a költészet nem alkalmas. Kemény ignorálja azt a kontextust, amelyben Szécsi megkonstruálta a lírai én szerepét, *A látható ember* ars poeticája jóval inkább szolgálja ki a korszak elvárásait, semmint hogy azt olyan könnyen felcserélni lehessen valami egészen más modellel: „De nincs joga, / a tömegnek sincs joga letagadni a költőt, / nincs joga árnyékká silányítani a költőt! / Nincs joga titkolni vérenek gyönyörű muzsikáját, / lehazudni életéből a szegénység éveit.”¹⁵ Látható, hogy a dichotómia itt is adott: a költő az egyik oldalon mint vátesz, mint a népet vezető lángoszlop artikulálódik, míg a másik oldalon a vezetésre és irányításra született nép áll. Ebben a szerepfelfogásban lakonikus tömörséggel gyülemlik össze az, amihez képest a lírafordulat költői alakították ki felfogásukat. Kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy Szécsi Margit költészete azoknak a meghaladni vágyott konvencióknak a tárháza, amelyeket a hetvenes évektől folyamatosan bontott le a következő generáció.

De hogy mégis olyan költői életművet hozott létre Szécsi Margit, ami a mai napig számot tarthat az irodalom érdeklődésére, azzal magyarázható talán, hogy a konvenciókat sajátos nyelvvel elégítette ki, és olyan költészetet hozott létre, amely diakrón viszonyban, előre felé tudja kifejteni hatását, és nem csupán költőnő mivolta miatt. Hiszen a recepcióban is külön kiemelt látomásos hosszúversek, amelyek egyként idézik Nagy Lászlót, de főleg Juhász Ferencet, olyan lehetőségeket rejtenek magukban, amelyek a kortárs szövegekre is hatást gyakorolhatnak. A kötet *Aranykor* című ciklusában kapnak helyet azok a szövegek, amelyek ezt a sajátos paradigmát képviselik, a már említett *A látható emberen* kívül a cikluscímét adó *Aranykor* Adyt idéző nyelvezete, valamint szimbólumrendszere egyszerre mutatja fel a finansiális gondok parodisztikus hétköznapiságát,¹⁶ valamint azt, hogy a materiális javakon túl milyen immateriális (transzcendens) előnyökkel lehet kibékülni az életben: „Jön a pénz, jön a pénz. / Jóságú lehelet / nyakam körül érzem. [...] hogy ragadnak előlem el / szerelmem, álmom – /

14 KEMÉNY Géza, „*A kivirágzott kéz*”. *Ünnepek és szertartások, szerepek és gesztusok Szécsi Margit költészetében*, Püski, Budapest, 1998, 11.

15 SZÉCSI, *A látható ember* = Uő., I. m., 81.

16 Ez a gondolat egyébként megjelenik a kötet más pontján is, a játékos, kissé talán groteszk *Mennyei fecskét* című versben is: „Mennyei fecskét, / etetsz-itatsz ingyen. / Két éve semmi / keresetem nincsen.” SZÉCSI, *Mennyei fecskét* = Uő., I. m., 22

megmentett engem az idő, de mire? / Nem magyarázom.”¹⁷ Az ugyan-
ebben a ciklusban található *Kié legyen az élet* című szöveg mitologikus
regiszterekbe integrálja a költői szerepet, némileg elemelve az addig
artikulált ars poeticától: „Játszom a mennyben, – / tüzes kehelyben.
[...] Íme, fölkelek, / íme, sóhajtva elmegyek. / Idegen jóléttől borza-
dok.”¹⁸ Ez a vers, valamint a cikluszáró *Az angyal és a kiűtött boxoló*
című alátámasztani látszik Kemény Géza már idézett, Jung ihlette
értelmezését: „[...] mintha egyenesen egy avatási szertartás földidézését
olvasnánk Jung és követői könyvének a hősről szóló fejezetéből. A vá-
lasztott négy jelkép,¹⁹ a négy magatartás-modell csakugyan végigvonal
Szécsi Margit egész költészetén, és mint a költői ént megtestesítő leg-
jellegzetesebb szerepformák, megszabják a költemények hangnemét,
a versbeszéd gesztusait.”²⁰

Összességében, ahogyan e kötetről, úgy Szécsi Margit egész költé-
szetéről megállapítható, hogy alapvetően determinálta nyelvét és szim-
bólumrendszerét a közeg, illetve a kor, amelyben egy mégis sajátos
lírát tudott művelni. Azok az újabb értelmezési keretek, amelyek men-
tén elvétve jelenleg is e költészethez fordulnak, talán esélyt jelentenek
a Szécsi-recepciónak arra, hogy kiszakítsa ezt a lírát a rögzült interpre-
tációk közül. Ehhez természetesen az szükséges mindenekelőtt, hogy
költészetét önértékében szemléljük a megszokott (és talán kijelenthető,
hogy meg is haladott) biografikus paradigmát ignorálva, hiszen ezzel
esély nyílik arra, hogy pusztán a szövegeket vizsgálva olyan további
jellegzetességeket fedezhessünk fel, amelyeket e líra minden bizonnyal
még tartogat.

17 SZÉCSI, *Aranykor* = Uő., I. m., 85–86.

18 SZÉCSI, *Kié legyen az élet* = Uő., I. m., 87–88.

19 Kemény Géza e helyen a *hős*, a *szent*, az *angyal*, illetve a *próféta* Jung által kidolgozott
szerepekről értekezik Szécsi Margit életművére vonatkoztatva.

20 KEMÉNY, I. m., 25.